

ROMAN JAKIMOWICZ

O SPOŁECZNEJ ROLI ZABYTKÓW
PRZEDHISTORYCZNYCH:
POKAZAĆ, BY NAUCZYĆ

Wojciech Brzeziński

WSTĘP

ROMAN JAKIMOWICZ, DYREKTOR PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLO- GICZNEGO W LATACH 1929–1939

Roman Jakimowicz urodził się 30 kwietnia 1889 r. starego stylu (12 maja 1889 r. według nowego stylu) w Jurjewie Polskim, obecnie w obwodzie włodzimierskim w Rosji. Jego ojcem był lekarz Jan Jakimowicz, a matką Maria z domu Zalcman, nauczycielka muzyki. W roku 1900 rodzina przeniosła się do Piotrkowa Trybunalskiego. Roman uczył się początkowo w gimnazjum rosyjskim. W 1905 r. wziął udział w strajku szkolnym i z tego powodu został wraz z innymi uczniami relegowany ze szkoły.

Rodzice przenieśli go do prywatnego polskiego gimnazjum Chrzanowskiego w Warszawie, a potem do nowo otwartego gimnazjum polskiego w Piotrkowie. 10 października 1906 r. Jakimowicz został aresztowany za przewożenie nielegalnych wydawnictw Polskiej Partii Socjalistycznej, tzw. „bibuły”. Został zwolniony z więzienia w marcu 1907 r. i kontynuował naukę w Grodzisku Mazowieckim. Aresztowanie z przyczyn politycznych w Piotrkowie zapewne spowodowało, że maturę filologiczną zdał jako ekstern w Symferopolu na Krymie¹.

---

¹ S.K. Kozłowski, *Tak wiele, tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928*, Warszawa-Łódź 2012, s. 31; K. Przewoźna-Armon, *Życie poświęcone ochronie zabytków archeologicznych i studiom nad wczesnym średniowieczem*, „Slavia Antiqua” 1991/92, nr XXXIII, s. 187.

Roman Jakimowicz rozpoczął studia uniwersyteckie na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w 1909 r. Kontynuował je w Krakowie na Wydziale Filozoficznym, a później w Pradze, gdzie przygotowywał dysertację doktorską pod kierunkiem Lubora Niederlego². Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r. przerwał studia w Pradze i przeniósł się do Warszawy. Znalazł tu pracę w Dziale Archeologicznym Pracowni Antropologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Pracował tam na stanowisku asystenta w latach 1915–1918. W latach 1916–1920 był również kustoszem Muzeum Krajoznawczego w Warszawie. W tym czasie prowadził intensywną działalność oświatową. Pełnił też funkcję kustosa Działu Wykopalisk w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie do 1930 r.³ Stopień naukowy doktora Jakimowicz uzyskał 9 grudnia 1919 r. na podstawie pracy *O kulturze i ludzie cmentarzysk rządowych w Polsce*, napisanej pod kierunkiem Włodzimierza Demetrykiewicza na Uniwersytecie Jagiellońskim⁴. W 1920 r. uczestniczył jako ochotnik w wojnie polsko-bolszewickiej.

Wraz z odradzaniem się państwa polskiego organizacja ochrony zabytków była przedmiotem zainteresowania zarówno uczonych, jak i kół politycznych. Już 1 października 1918 r. Rada Regencyjna wydała dekret dotyczący opieki nad zabytkami. Umożliwił on powstanie Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych w 1920 r. Pierwszym prezesem Grona został Erazm Majewski, wybitny kolekcjoner, archeolog, pierwszy profesor archeologii na

---

² Szerzej na ten temat K. Przewoźna-Armon, *Życie...*, *op. cit.*, s. 187.

³ *Ibidem*, s. 189.

⁴ Praca ta zaginęła.

Była kuchnia w Zamku Królewskim w Warszawie. Pierwszy magazyn zabytków archeologicznych powstającego PMA

Uniwersytecie Warszawskim⁵. Instytucja ta, nie do końca formalna, działała w oparciu o sieć konserwatorów (delegatów) początkowo w ośmiu okręgach. Konserwatorzy spotykali się z prezydium Grona na cyklicznych konferencjach, na których składano sprawozdania z działalności, dyskutowano oraz formułowano plany na przyszłość. Słabością tej organizacji był fakt, że okręgowi konserwatorzy nie posiadali umocowania administracyjnego i w związku z tym

---

⁵ M. Krajewska, *Korespondencja do Erazma Majewskiego*, Warszawa-Lublin 2012, s. 18–21.

nie byli uprawnieni do podejmowania decyzji⁶. W marcu 1920 r. Roman Jakimowicz został powołany na stanowisko konserwatora zabytków przedhistorycznych na okręg północnowarszawski i członka prezydium Grona. Wkrótce stało się jasne, iż potrzebna jest instytucja państwowa, w której mogły być przechowywane zabytki archeologiczne, będące z mocy prawa własnością państwa. W związku z tym rozpoczęto starania w celu utworzenia Państwowego Muzeum Prehistorycznego. W 1923 r. Ministerstwo Wyznania i Oświecenia Publicznego zleciło Romanowi Jakimowiczowi zorganizowanie takiego muzeum. W roku następnym został on kierownikiem PGKZP.

W 1922 r. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego przeznaczyło na magazyn zbiorów archeologicznych pochodzących z badań konserwatorskich dawną kuchnię w Zamku Królewskim (il. s. 9). Pierwszą siedzibą Państwowego Muzeum Archeologicznego z prawdziwego zdarzenia była część budynku dawnej Szkoły Podchorążych w Parku Łazienkowskim, przekazana na potrzeby muzeum w 1926 r.⁷

22 marca 1928 r. zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej „O Państwowym Muzeum Archeologicznym”. Widnieją pod nim podpisy prezydenta Ignacego Mościckiego oraz wszystkich członków Rady Ministrów, z jej ówczesnym Prezesem i Ministrem Spraw Wojskowych Marszałkiem Józefem Piłsudskim na czele (Dziennik Ustaw

---

⁶ J. Wysocki, *Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych*, [aneks w:] S.K. Kozłowski, *Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy*, Warszawa 2009, s. 243–245.

⁷ Szerzej na ten temat: R. Jakimowicz, *Sprawozdanie z działalności Państwowego Muzeum Archeologicznego za 1927 rok*, „Wiadomości Archeologiczne” 1936, nr XIII, s. 213, 214; D. Piotrowska, *Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, „Wiadomości Archeologiczne” 2003, nr LVI, s. 14.

nr 36 z dnia 26 marca 1928 r., poz. 346). Wydanie tego aktu wieńczyło trwający od ponad pięciu lat proces tworzenia centralnego państwowego muzeum archeologicznego⁸. Artykuł drugi tego rozporządzenia stanowił, że muzeum jest „państwowym zakładem naukowo-badawczym” i wskazywał następujące cele jego działania:

„a) badanie prehistorii przede wszystkim terytorium Państwa Polskiego,

b) konserwację zabytków przedhistorycznych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej,

c) szerzenie wiedzy w dziedzinie archeologii przedhistorycznej, przede wszystkim przez gromadzenie i opracowywanie materiałów naukowych oraz popieranie badań w tej dziedzinie”.

Artykuł trzeci umożliwiał przyjmowanie, w sposób określony przepisami prawnymi i przewidziany statutem muzeum, darowizn i zapisów na cele związane z jego działalnością. Kwalifikacje pracowników określał artykuł czwarty rozporządzenia. Stanowił on, że „W poczet pracowników naukowych Muzeum może być przyjęty tylko ten, kto wykaże się drukowanymi pracami naukowymi z zakresu archeologii przedhistorycznej. Postanowienie to nie dotyczy asystentów”. Omawiane rozporządzenie weszło w życie z dniem ogłoszenia. Szczegółowe przepisy o organizacji i zakresie działania PMA zostały zawarte w statucie, zatwierdzonym przez Radę Ministrów (Monitor Polski nr 129 z 6 czerwca 1928 r., poz. 216).

Dyrektorem Państwowego Muzeum Archeologicznego został mianowany 1 kwietnia 1929 r. Roman Jakimowicz. Nominacja ta wzbudziła pewne kontrowersje

---

⁸ W. Brzeziński, *75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, „Wiadomości Archeologiczne” 2003, nr LVI, s. 3.

w archeologicznym środowisku naukowym. 28 kwietnia 1928 r. z prośbą o przeprowadzenie konsultacji ze środowiskiem naukowym w sprawie powołania dyrektora PMA zwrócili się do Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego Włodzimierz Antoniewicz, Michał Drewko i Ludwik Sawicki. W załączonej „Motywacji” wysunęli oni szereg zarzutów wobec działalności Jakimowicza w PGKZP w dziedzinie muzealnictwa oraz badań i ochrony zabytków archeologicznych na przykładzie badań w Złotej i Krzemionkach. Ponadto, sygnatariusze tego pisma zarzucali mu brak dorobku naukowego oraz habilitacji⁹. Wspomniane zarzuty były pokłosiem wieloletniego konfliktu w PGKZP pomiędzy Jakimowiczem a Antoniewiczem. Jego rezultatem było m.in. istnienie w Warszawie w okresie międzywojennym dwóch muzeów archeologicznych: PMA i Muzeum im. Erazma Majewskiego, mieszczącego się w pałacu Staszica, którym kierował Antoniewicz¹⁰.

Warunki lokalowe PMA w budynku „Podchorążówki” były trudne. Konrad Jażdżewski, pracujący w muzeum od 1931 r., tak opisał w swych wspomnieniach siedzibę PMA: „Przy ogromnym braku właściwych pomieszczeń w stolicy niedawno odrodzonego państwa trudno było o znalezienie właściwego gmachu dla nowo powstałego Państwowego Muzeum Archeologicznego. Zbiory, o których mowa, ulokowano wtedy w budynku byłej »Podchorążówki«, w bliższym sąsiedztwie Pałacu Łazienkowskiego, tuż nad pięknym

---

⁹ Szerzej na ten temat: S.K. Kozłowski, *Tak wiele...*, op. cit., s. 62–66, 246–253.

¹⁰ B. Matraszek, *Początki warszawskiego muzealnictwa archeologicznego* [w:] A. Rottermund, A. Sołtan, M. Wrede, *200 lat muzealnictwa warszawskiego. Dzieje i perspektywy. Materiały z sesji naukowej*, Zamek Królewski w Warszawie, 16–17 listopada 2005 roku, Warszawa 2006, s. 319–321.

stawem pałacowym i niedaleko ulicy Agrikoli. Ta szacowna budowla, z której wyruszyli w listopadzie 1830 r. podchorążowie, rozpoczynając powstanie, nie nadawała się do tego, by w niej mogło należycie funkcjonować muzeum, służące potrzebom archeologii pradziejowej w skali ogólnopolskiej. Było tam kilka sal, wysokich ok. 8–9 m i łączących ze sobą w części tego budynku kondygnację parterową z I piętrem, a ponadto kilka pokoi i 2 szerokie korytarze na parterze, dające pomieszczenia kancelarii muzealnej, mieszkaniu dla dozorczy, bibliotece, gabinetowi dyrektorskiemu oraz pracowni konserwacyjnej. Znaczna część tego budynku służyła innym instytucjom. Ciasnota była tedy ogromna, a nad całością ciążyła aura prowizorium. W największej Sali, mniej więcej jedną trzecią zajmowała olbrzymia sterta skrzyń z nie rozpakowanymi zabytkami (może tysiąc kilkaset skrzyń), tworząc piramidę aż pod wysoki sufit. Część tego pomieszczenia przegrodzona była w poprzek ścianą parometrowej wysokości z otwartych (z boku) skrzyń tworzących swoiste regały. Do tej przegrody skrzyniowej przylegał z drugiej strony rząd szaf wystawowych, wchodzących w skład drugiej ekspozycyjnej części sali. Między przejściem a partią okienną tejże Sali gnieździło się przy biurkach i stolikach czworo asystentów muzealnych (mgr Zdzisław Durczewski, mój kolega z Poznania, mgr Józef Marciniak z Krakowa, p. mgr Helena Przybyłowiczowa z Warszawy oraz ja), kilka sił pomocniczych opłacanych z jakiegoś funduszu zapomogowego, a rekrutujących się z szeregów zbiedniałej a chyba bezrobotnej inteligencji¹¹.

W początkowym okresie działalności PMA zatrudniało 17 osób, w tym dyrektora, 4 asystentów, pracowników

---

¹¹ K. Jażdżewski, *Pamiętniki. Wspomnienia polskiego archeologa z XX wieku*, Łódź 1995, s. 91.

administracji i technicznych. Później, tuż przed II wojną światową, personel wzrósł do 24 osób¹². Wśród pracowników naukowych muzeum w okresie międzywojennym należy wymienić wybitnych uczonych: Stefana Krukowskiego, Józefa Żurowskiego, Jana Dylika i Konrada Jażdżewskiego. Poza Warszawą współpracowali z PMA tzw. delegaci, prowadzący dorywcze badania wykopaliskowe o charakterze ratowniczym. Zbierali wiadomości o stanowiskach archeologicznych i przesyłali informacje do muzeum.

Do najważniejszych osiągnięć PMA pod kierunkiem Romana Jakimowicza należały ochrona i badania neolitycznych kopalń krzemienia w Krzemionkach Opatowskich. PMA doprowadziło do wykupu części działek na terenie wsi Krzemionki, co dało początek obecnemu rezerwatowi. Muzeum prowadziło również w tym okresie m.in. badania osadnictwa paleolitycznego w Piekarach na stanowisku III, osady i cmentarzyska neolitycznego w Złotej, grobowców kujawskich w Wietrzychowicach, cmentarzyska ciepłopalnego w Wilanowie z okresu wpływów rzymskich oraz cmentarzyska z tego samego okresu w Spicymierzu. Prowadzono także badania na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Sandomierzu i na Starym Zamku w Grodnie.¹³ Roman Jakimowicz brał również częsty udział w prospekcjach terenowych i badaniach wykopaliskowych. Lista miejscowości wymienionych w notatkach polowych Romana Jakimowicza z lat 1920–1928 obejmuje 276 miejscowości. Natomiast tzw. „Notatnik Jakimowicza”, przechowywany w zbiorach PMA, dotyczący 1924 r. zawiera informacje o 41 miejscowościach z określeniem stanowiska lub znaleziska¹⁴. Z pomocą

---

¹² L. Sawicki, *Państwowe Muzeum Archeologiczne, „Sprawozdania PMA” 1948*, nr 1, s. 19–44.

¹³ D. Piotrowska, *Z dziejów...*, op. cit., s. 18.

¹⁴ Archiwum PMA.